

Президент суду подзвонив і велів возному покликати обжалуваного Грицька Чепігу. Грицько Чепіга, мужик середніх літ, у подертій свитині, з позагинаними в кишеню лапами і в заболочених чоботах. Увійшовши в залу, він поставив палицю і полуденок у хустині в кут біля дверей, витер ніс, поправив розкуйовджене волосся на голові і, держачи перед собою в правій руці виполовілу велику кучму, став поволі приступати до стола. На таким суді він ще ніколи не був. Раз позивався з Мариською Синицею за ганьбу, але то було в малім суді: там сидить лиш один сендзя[1], що заодно носом форкає, а тут суд великий... За столом сидять чотири сендзі в довгих халатах, наче рабини, та й у шапочках, наче в берлитках[2], далі якийсь панич за паперами, потім якийсь пан в окулярах, з червоним коміром. На Грицька напав страх. Нікого нема тут знайомого.

Ага! Там сидить вобронца[3]. Він щось балакає з тим червоним паном. Певно, на нього змовляються. От-то правда на світі! Взяв вісім срібних, та коби хоч словечко сказав, обіззався... Недарма він казав, що Грицька мусять засудити, а коби хоч не дали великої кари. За те він і вісім срібних узяв. За що ж кара, коли він нічого не винен, бо не вдарив ні разу?

Грицькові зробилося себе жаль: усі його кривдять... за віщо його тягають по протоколах? Нині втратив днину, та й не знати, чи заплатять... бо від Варварки нічого не візьме... то жебруща баба... А найгірше жаль до вобронца... взяв гроші, і навіть губи не отворить...

Ті думки перебив йому президент і прикликав його ближче. Грицько приступив і аж тепер помітив на столі розп'яття і поцілував хрест. Йому стало відрадніше на серці... "Ще є якась правда на світі,— вобронца бреше, що мене засудять".

— Як називаєшся?

— Та Грицько.

— А ще як?

— Більше ніяк.

Президентові нетерпеливиться.

— Кожний чоловік має ім'я і назвисько.

— Я не маю ніякого назвиська... що мене має хто називати!

Один член суду кинув питання:

— А як пишешся?

— Чепіга пишуся.

— От видиш! Скільки тобі років?

— Або я знаю... Може, буде сорок без двох, а може й то ні...

— Ну, ми тут маємо твою метрику.

Стали питати за місце народження. Грицько настоював на тому, що народився в "нашій селі", та по довгих питаннях сказав, що всі люди знають, як їх село називається...

Молодий панич прочитав акт обжалування. Грицько розумів лише, що то про нього бесіда, бо згадується і його батька і маму, і Варварку — ту шельму, що через неї терпить,— а більше нічого. Читали по-панськи, тому він решти не розумів. Під час читання дав волю думкам. Нагадав

собі, що треба було ще раз понакривати ліпше стіжки, а то все замокне, поки з ним зроблять ту "комендію" і пустять додому.

— Чи ти розумів, що тут читали?

— Ая...

— Почуваєш себе винуватим?

— А-во! Я нічого не винен!

— Таж Варварка лежала два місяці в шпиталі.

— Та най лежить і три. Що ж така жебрачка має більше робити, як не лежати, аби йно їсти дали. Або вона журиться за господарство чи що? От дармоїд.

— Але вона була хвора — так казали доктори, ти її побив.

— Або доктори виділи? Я присягну сто раз, не раз, що її ні разу не вдарив. А бігме!

— Вона каже, що ти крутив їй руки патином.

— Та най каже! Най не краде! Я її лише настрашив, аби сорочку віддала, але я її не бив.

— Чи так було, як тут написано?

— Або я знаю? От понабріхували на мене, що хотіли!

— Хто понабріхував?

— Та вже не хто, а той, що писав!

Всі засміялися.

— Ну, оповідай, як то було?

— Та як було... Моя жінка,— шануючи день святий і сонце, і високий найясніший кримінал,— понавішувала на плоті шмаття, то було ще за літа... погода була не така сльотна, як би от нині...— Пчіх! — Він витер ніс і витер пальці об заболочену халяву,— Мене не було дома, ходив до двору, бо ялівка зірвалася. Маю, богу дякувати, свою худобу — дві корови, аби здорові були, і ялівку-трилівку. Над нею то моя баба розпадається, як над дитиною, звичайно, свій догляд.

— Не плети мені дурниць за ялівку, лише кажи, як ти Варварку побив!

— А бог би її побив і святий Антоній Берлидинський! Я її ні разу не вдарив!

— Та як то було з тою сорочкою?

— Ото-то-то, добре пан кажуть! Та я мушу говорити з кінця: я був у дворі з ялівкою...

— Чи ти цілий вік просидів у дворі? Кажи, як ти вернув?

— Як я вернув, то сорочки вже не було. Жінка наробила крику. Я пустив ялівку і побіг за нею.

— За ким, за сорочкою чи за жінкою?

— Та чо я би біг за жінкою, а-во, за Варваркою! Жінка каже, що вона щойно вийшла з обійстя і потягла з плоту сорочку.

— А жінка виділа?

— Я там знаю, чи виділа!

— Ну й що ж?

— Та що! Я наздогнав бабу. Віддай, кажу, сорочку, а вона присягається, що ні та й ні! Ходи, кажу, сюди. Взяв її за руку та й зтягнув на обійстя. Що, гадаю, буду публічитися з такою на вулиці. Шукаю, шукаю, обшукую — як у воду вкинув — нема!

— Бо, вона, певно, не брала, коли ти не знайшов.

— Ага, не брала,— а хто ж узяв? Вона лише сховала, що лихий не знайде! Вона чарівниця, все село знає: з чортами кумається.

— Не плети дурниць!

— Ціле село то попільбує[4]. Я зтягнув її до комори та й прошу, та й молю: віддай, кажу, нічого тобі не буде. Ні та й ні — як зтялася, то як той пень!

— Ну, і що ж далі?

— Та більше нічого не знаю...

— То я тобі доповім. Ти взяв два патики, заклав між них бабину руку, одну й другу, зв'язав шнурком і скручував так, що баба аж зомліла з болю.

— Або то хто видів? Чи має вона хоч одного свідка? От настрашив її трохи та й годі.

— То вона зі страху хіба вилежала два місяці в шпиталі?

— Ото раз, а що ж такій нездарі робити більше на світі, як не лежати! Вона була б там цілий свій вік пролежала, якби були пани не вигнали неробу!

— Мудруй не мудруй, а таки ти її так справив, що аж відлежала! Пани доктори казали, що вона була з того хвора більше як тридцять днів,— ось почувеш зараз!

Чепіга не казав більше нічого. Він м'яв свою стару кучму в руці.

— Не маєш нічого більше на свою оборону сказати?

— Певно, що маю вобронца, вісім срібних дав, ая! А ще в праві не був ніколи!

— Отже, скажи: відчуваєш себе винуватим?

— Ні, бігме, боже, сто раз присягну, а не раз, що її ні разу не вдарив!

Чепіга складає пальці навхрест і йде до хреста.

— Чекай! Іди й сідай собі там на лаві, почувеш, що свідки говоритимуть!

Чепіга плюнув крізь зуби. Обернувся і йде до лавки. По дорозі до адвоката півголосом:

— Чому пан за мене не обізвуться? — А в душі подумав: Аби тобі мої вісім срібних боком вилізли! Як я маю сам за себе робити "тлумачене", то на дідька мені тебе було!"

Він сідає на лавці і розглядається по залі. Вдивляється в цісарський портрет.

"Ов! — думає.— Що це? Хіба ж не найясніший пан! Ото раз! Зроду не бачив! Дай му боже панування, аби я лише з тої біди вибрався..."

Його думки перервало інше. До зали ввійшла стара Варварка, пошкодована. Була це бабуса більше шістдесяти літ. Стара, з поморщеним лицем, начеб хто шкіру ниткою постягав. З-під брудної шмати, що нею завинула голову, вилазять космини сивого волосся. Свитина на ній обідрана, старезна. Вона підпирається костуром і трясеться цілим тілом. До залу входить з острахом. У неї дрижать губи, які старається вдержати вкупі. Ніс кривий, звисає геть над верхню губу.

— Приступи ближче!

Варварка підходить до стола. Одною рукою опирається на костур, другою держиться стола, аби не впасти.

— Тебе зовуть Варваркою Пастернаковою?

— Так, ая!

— Що, не можеш стояти?

— Насилу стою, та не вистою.

— Возний! Подати бабі стілець!

Варвара сідає поволі, впираючись позад себе до стільця рукою.

— Скільки тобі літ?

— Буде десь на Різдво п'ятдесят.

— Ов! Так мало? Ти виглядаєш на більше як шістдесят.

— Злидні побили, злидні, біда присіла... Було і в мене не те! Був чоловік, хата, землі трохи, були діти — все минулося. Дітей поховала, чоловік розпиячився з туги, все прогайнував, та його наостанку дерево в лісі вбило... Все пішло марно, не годна була ні хати врятувати, ні ґрунту... Я опинилася під плотом. Спочатку, поки була сила, я працювала, а відтак сила, що чоловік не вибив, лишилася на людських загонах, а я пішла з торбою... А собаки беззубої ніхто не хоче держати. Тепер і хліба, що випрошу, не годна вкусити...

Стара махнула дрижачою рукою і витерла сльози з очей.

— З чого живеш?

— З прошеного.

— Із того, що вкраде! — відзивається Грицько з лави.

— Мовчати! — гримнув президент.— А то скажу замкнути!

— Бог мене за те не скарає, щоб я чуже рушила! На мені нема чужої волосинки!

— Ти не слухай, що він буркоче, а слухай, що я тебе питатиму! Ти знаєш цього чоловіка, що там сидить?

Бабуся оглядається.

— Знаю, від дитини його знаю, та най йому бог того не пам'ятає, як він мене скарив!

— Він тобі який родич?

— Та де, то багач, а я жебрачка!

— Не маєш до нього якої злості — так, щоби ти аж неправду, могла сказати?

— Най йому бог простить, як я йому простила! Я буду казати щирю правду, так, як на сповіді! Не довго мені вже гараздувати! Треба буде богу вирахуватися з кожного кроку!

— Ну, то будеш присягати! Стань перед хрестом і піднеси три пальці вгору та говори за мною!

Грицько схоплюється з лавки і біжить до стола.

— Я прошу цісарського та панського паліграфу[5] не дати їй присягати!

— Чому?

— Бо вона чарівниця, вона відьма! З чортами знається, в бога не вірить. Вона молоко у корів людських відбирає.

— Мовчи, дурню.

Грицько, вертаючи до лавки, б'є себе руками об поли.

— Ото раз! Ото правда! Гей, гей!

Президент — до Варвари, що не може дати собі ради з пальцями і насили придержує лівою рукою пальці правої:

— Я...

Варвара мовчить.

— Ну, говори ж: я...

— Ну, ну, я...

— Присягаю...

— Сто раз, не. то раз...

— При-ся-гаю... Повтори кожне слово за мною!

— Ну присягаю...

— Господу богу...

— Господу богу, а кому ж би іншому, таж без його волі святої...

Президент сердиться і стукає ногою об поміст.

— Всемогучому...

— Так, так...— повторює Варвара, хитаючи головою.

— І всевидющому...

— І всеїдущому...

— Чисту присягу...

— Чисто присягу...

— Що про що в суді...

— Що про що в суді...

— Питана буду...

— Пити не буду... Де, де, де, мені аби на кавальчик хлібця, а не то на горівку! Куди мені, аби я її не виділа, най її п'є той, що на світ не може...

Президент стукотить ногами з нетерплячки.

— Скажу щирю правду!..

— Я все сказала правду, побий мене бог, коли я одно словечко збрехала!

— Скажу щирю правду!..

— Скажу щирю правду...

— І нічого більше, лиш тільки правду!..

Варвара мовчить.

— Ну, повтори! І нічого більше, лиш тільки правду!..

— Нічого, лиш правду!..

— Так, мені, господи боже, помагай!..

— Най йому бог не пам'ятає моєї кривди...

Президент і Варварка сідають, знеможені, на свої місця.

— Тепер скажи нам під тою присягою, як то було?

— Коли?

— Та коли! Тоді, як тебе до комори брав!

— Та як було! Я прийшла за прошенням хлібом на його обійстя. Бодай мені ноги покрутило, заки я там ступила. Та чи я сподівалася такої напасті? Його лихий попутав, не інакше! Його молодиця дала мені шматок хліба, я подякувала, змовила молитву, як водиться, та й іду далі! Йно я за ворота, а він... во, летить за мною, як вампір!

— Ти з ними добре знаєшся, а що я не казав? — каже Грицько. Він дивиться на свого адвоката, зраділий. Ось піймав стару на брехні! Присягалася, що не чарівниця, не відьма, а сама каже, що з вампірами знається! Та чому той бісів "адукат" і рота не відкриє? Заклав якусь кульбаку на ніс та й бавиться якимсь патичком, а ноги заодно витягає попід стіл, як ткач. Невже ж так борониться людей? Ото йому нараяли вобронца!

— Прибіг та як наскочить на мене: "Давай, відьмо, сорочку!" — "Яку сорочку,— кажу,— бог з вами?!". — "Ти на бога,— каже,— не покликайся, бо тобі чортяка татом!" Ая! такими словами, во! Я складаю руки, хрест цілую, а він мене за лікоть, та так мною, чуєте, телепає, як грушкою! "Віддай,— каже,— та віддай по-доброму!" Та й відтак затягнув мене на обійстя, та й до сіней, та й до комори. А я так і задерев'яніла, що ні крикнути, ні заплакати не можу.

Страх налякалася того звіра! Він замкнув двері, а я вже нежива стала. Ось буде мені кінець... та без сповіді святої, без покаяння. "Господи, рятуй",— кажу. Я так господонька всё просила, аби без покаяння не вмерти, а от нічого з того, не заслужила собі тої ласки... Господи, прийми мою бідну душу, та най там, аби лиш недовго мучитися..." А він, нелюд, безсоромник, каже: "Роздягайся, бабо!" — Та й здирає з мене всі лахи. Роздяг мене,— шануючи ваші панські голови і день ясний,— геть дочиста, і відтак: "Де сховала сорочку? Кажи, а то тобі амінь зроблю!" А я така налякана, горло мені так засохло, що слова не вимовлю. А він пошпортав щось у куті, вийняв мотузок і кусень кимаки, зв'язав мені руки. Я не боронюся нічо, лиш бога молю за гріхи свої... А він як закрутить раз і другий — господи! І я тоді крикнула раз, ая, крикнула, пищала не своїм голосом, що правда — ще раз присягну... "Признавайся, — каже,— де діла сорочку?" — "Не губи душу!" — кажу і прошуся. Чую, як його молодиця калатає до дверей. "Пустити,— каже,— Грицю, бабу!" А він ще гірше розлютився та знову як покрутить, а я зомліла ціла — вмерла геть і вже нічого не знаю більше...

— І що ж далі?

— Як я прокинулась, то була надворі. Мене зливали водою. Надо мною стояв пан начальник і декілька господарів. Я вже не мала сили встати. Війт замовив фіру і повезли мене до шпиталю.

— І довго ти була в шпиталі?

— Та два місяці!

— Скільки собі рахуєш за днину, якби ти собі десь заробляла?

— Та що я вже зароблю! Я немічна, сили в мене за шеляг зламаний!

— Отже, не рахуєш нічого? А за те не рахуєш, що тебе боліло?

— Що ласкаві панове присудять,— я нічого не знаю! Нічого!..

— Коли не скажеш сама скільки, то суд нічого не присудить! Отже, кажи: сотку, дві, а може, десятку?

— Та най буде п'ятку!

— Ти виділа коли п'ятку? — гукає Гриць.

— Що ж ти маєш на це сказати, Грицю?

— А що я маю казати?

— Вона правду говорила?

— Правду, святу, до слова! — дуже щиро запевняє Варвара.

— Не до тебе тепер бесіда! Ну, Грицю!

— Та де правду! То ти кажеш, що я тебе бив? Ось брешеш зараз, а присягла! Така твоя присяга!

— Ти, небоже, не крути, як швець шкірою, бо нам баків не заб'єш! Вона не казала того, що ти її бив, лише, що ти їй крутив руки мотузком. Правда то?

Грицько дивиться в землю, обертає кучму в руках і мовчить.

— Ну, що ж?

— От пострашив її трохи...

— Пожди, пострашимо й ми тебе трохи...

Прикликали ще одного свідка. Це був начальник громади. Чоловік плечистий, з чорним грубим вусом, гарно підкрученим угору. Він був у кожусі. Через груди перевісив торбу з бляхою, відзнакою свого уряду. Начальник, видно, був колись військовим чоловіком, бо випрямився в струну і ноги поставив по припису.

— Ви Петре Перепічка, начальник?

— Гир! — гримнув вїт і поправив вуса.

Він присягнув і оповідав, що, йдучи повз Грицькову хату, почув у коморі якийсь бабський писк. Зайшов на подвір'я і від Грицихи довідався, що Грицько тлумить стару в коморі. Казав від імені права відчинити двері й погрозив, що їх висадить. Тоді Грицько відчинив. На землі лежала зомліла Варвара, цілком,— шануючи день святий і цісарський сонд,— гола... Зійшлися люди, і він казав винести її надвір. Зливали стару водою, поки опам'яталася...

— Чи руки мала покалічені?

— Зразу не було видно. Аж як я розв'язував мотуз, тоді показалася поздирана шкіра до крові, аж живе м'ясо визирало...

— То ви ще мотузок бачили?

— Я ж його своїми руками розв'язав!

— Що ж ти, Грицю, на те скажеш?

— Я її ні разу не вдарив, присягайбогу!

— Ти все своє! Що ж ви далі робили?

— Велів бабам надягнути на неї сорочку і спідничину, бо сором було перед сонцем святим, наказав форшпан та й до шпиталю.

— А не знаєте ви, як та стара поводитися? Чи була чутка за неї, що любить зачепити чуже?

— Хрань боже! Ніколи! Я вже п'ять літ війтую, то щоби за макове зерно яка жалоба за неї або що! От бідна, бо бідна, та й за прошенням хлібом ходить або під церкву руку простягає.

— А Грицько говорить, що вона відьма.

— Ей, Грицю,— каже начальник, звертаючись до обжалуваного,— не бреши! То, прошу панів, добра кобіта[6] хоч бідна. Давніше то заробляла уцтиво[7], пряла, шила тощо, звичайно, як у господарстві. Скільки вона лише в мене наробилася,— ну, а прийшла старість...

— Та скажіть, начальнику: де все-таки поділася Грицева сорочка?

— Та де поділася? Йду я з обійстя, вже як бабу до шпиталю повезли, дивлюсь, а під плотом між кропивою щось біліє... Я штурк палицею — та й витягнув сорочку... Може, неправда, куме Грицю?

Гриць встає з лави, йде повагом до стола:

— То бо й є... що вона сама... он-то-во... підкинула та людям туман пустила, що буцімто сорочка в кропиву впала. Вона ж на все має способи...

Війт здвигає плечима, плює на землю й каже:

— Е, пощо таке говорити? Я й при війську служив, і на війні був, а про чарівниць не чув нічого.

— А в Парашки Грицишиної не відібрала в корови молоко? Ціле село посвідчить!

— Та бо ви, куме Грицю, з препрошенем вашого гонору, дурень, що ви панам голови морочите! Хіба вони такі дурні, як вам здається, щоби в те повірили! От ліпше признайтеся красно, то меншу кару дістанете.

— Хіба ж мене мають карати? За що? Я її ні разу не вдарив — за що ж карати? За таке опудало старе — го-го-го! Ще є на світі якесь цісарське право, що як не вдарив, то таки не вдарив, а карати задурно невільно!

— А який він чоловік? — запитав президент.

— Та чому, добрий, господарний, спокійний, не п'є, лише тоді не знаю, що йому сталося,— роз'ївся, як собака, та й накинувся на жінку.

Війта відправили.

Почали ще щось читати, чого Грицько не розумів, а відтак став той пан з червоною обшивкою і щось балакав, балакав, показуючи рукою на Грицька. Грицько хотів уже втекти. Чого пан від нього хоче? Перший раз у житті бачить його, а так напосівся. Бігме, які то люди на світі бувають... Ні коня він у нього не вкрав, ні межі не переорав, ні шкоди в полі не зробив, а он як дзєпає! Ну, і йому вільно все, а християнин, коли лише рота відкрив, то зараз мовчи, бо до арешту! А його вобронца то сидить, як намальований, бодай його малювало!..

Ось прокурор закінчив балакати. "Ну, слава богу! — Грицько зітхнув тяженько і перехрестився.— А що тепер буде? Ади! Ади! І мій вобронца встає. Ну, прецінь, нагадав собі. То не міг трохи скорше, чим тепер? Мене тут розпинали, а він іно ногами під столом вимахував, як ткач. Ну, балакає, бо балакає, та чорт його зрозуміє...— Грицько й не слухав.— От шкода й слухати..." — Він задумався важко над тим, що тут робилося. Та й не дійшов до жодної конклюдзії, як вобронца скінчив.

"Овва! От, небоже, знемігся! І то має бути за вісім срібних! Боже, боже! Я своїй сусідці Фесьці якби дав п'ять шісток, то перебалакала би цілу днину, молола би язиком, як вітряк. Та й як вона балакає! Ніхто в селі не здержить її язик! Тамтій то заплатили б, аби не балакала. Її сам чоловік дав би за те багато, аби йому не тарахкотіла над головою, а тут плати кервавицю за те, аби говорив десять слів! То все ті пани повигадували: і тих воборонців, і ті суди, нібито цісарські, бодай так! Та аби хоч сказати вмів до ладу, а то балакає все, лише не те, що треба. А чому він не сказав, що вона чарівниця, відьма, що вона дійсно вкрала сорочку, та лише підкинула? Ну, і за таку має бути кара? Я розумію: кара за побиття,— ну, то розумію; а я би й малої дитини не вдарив... Та я й її ні разу не вдарив, скарай мене, боже, але пострашити — то й того не можна? Ов, а то як? То за своєю працею ні упімнутися, ні пошукати не можна? То хіба роздати все дідам он таким, а самому піти з торбою та й людські сорочки красти? Якби я мав іти за прошеним хлібом, то нащо мені було працювати, гарувати, крейцер до крейцера складати... податки платити? Ліпше було відразу... Ось цього року то я податок заплатив геть дочиста. На податок бика продав. А що мені з того прийшло? Правда, купив пару чобіт до хати й кожушину, але таки за податком пішло більше як півбика. Та то шістдесят срібла, як золота, взяв... А можна було й більше взяти. Добре мені жінка говорила, аби притримати ще до ярмарку покровського. Був би, певно, взяв більше, бо товар пішов страх угору; я боявся, аби відтак ярмарки не позамикали (то також панська напасть із тим контрамасом). Каже, худоба гине... А тобі зась, най кожний пильнує свого! Якби я був переcheкав до ярмарку, був би взяв щонайменше вісімдесят, та ще з докладом. Не шкода то двадцять срібла? Було б акурат за що поставити шіпчину. Шіпки мені конче треба. З шіпки зроблю стаєньку, бо цього року сподіваюся під великднем двоє телят. Ей, коби-то бички бог дав... Не продам за жодні гроші, мушу вигодувати на воли — будуть ладні гроші. За три роки, дасть бог здоров'я, буде можна взяти двісті, як дріт... То зараз куплю ниву... от та, що в межу під Лисою горою в Івана, то ж то би придалася, аж проситься до моєї. От би спарувати... З Іваном щось не конче добре... щось дуже з нашим Іцком покумався..."

Грицько Чепіга забув про суд, про Варварку, став усміхатися сам до себе...

"Ті дві верби, що на межі, зараз вирубаю... то ні на що! Там лише горобці гніздяться та ячмінь ви пивають.

Грицько так заглибився у свої господарські міркування, що забув і про Варвару, і про розправу, і місце, де він є... Він бачив себе радше на стіжку, що його треба було конче ліпше вкрити, ніж на лаві обжалуваних. Аж відчинилися двері, і вийшли ті самі пани з другої кімнати. Вини позакладали берлитки на голови, а один з них,— той, що найбільше Грицька допитувався, сказав.

— Послухай вирок!

Всі, що тут були, повставали.

Встав і Грицько.

"То вже, видно, буде кінець! Треба їхати чимскоріш додому, бо як стіжки позамакають, то тоді буде празник!"

Грицько знов став при стіжках і зовсім не слухав, що балакали.

— Зрозумів ти?

Певно, що зрозумів!

— Отже, маєш три місяці криміналу за побиття Варвари.

— Три місяці криміналу за побиття? Я ж її ні разу не вдарив, вона бреше все. Прошу панів, я, бігме,— от най пан вуйце скажуть,— ще моєї

жінки не вдарив від шлюбу, не те що... за що ж мене за побиття до криміналу? Ото правда! Гей, Гей!

— Чуєш, Грицю, ти міг дістати більше як рік, бо за таке побиття цісарська кара від року до п'яти,— розумієш? Та ми мали над тобою змилювання, що ти... дурний,— розумієш? Ну, що ж, приймаєш кару?

— Як я можу прийняти, коли я її ні разу не вдарив,— я подам на рекурс[8].

— Нема рекурсу, бо ми тобі дали менше, ніж є найменша кара... зрозумів?

— Ото правда! Ото правда! То вже бідному чоловікові і рекурсу нема?

— Нема, нема! — обзивається вобронца.

Грицько подивився на нього і страшенно розлютився. От, дивіться, і той, що повинен за нього постояти, і той каже, що рекурсу нема.

— Ну, Грицю,— каже президент,— кажи, як, бо нема часу даремно балакати. Приймаєш, чи, може, подаєшся до Відня?

— Нема причини йти до Відня,— каже вобронца, що тепер прийшов до Грицька на середину зали.— Приймай, Грицю, кажу, бо як он тамтой пан зробить рекурс, то тобі ще більше вліплять...

— Ну, Грицю? — питає президент.

— Та вже приймаю, коли така кара божа на мене, але може б трохи менше...

— Не можна менше. Підеш зараз на кару.

— Та може б аж по жнивах?

— Ого, та до жнив ще більше як вісім місяців. Підеш сидіти, зараз. Возний!

Возний бере Грицька і веде за двері.

— Ото справедливість! Гей, гей, три місяці за такого дідовода, за жебрачку... І вісім срібла стратив! Та й ще аби її був хоч раз ударив, то не було б мені жалю!..

[1] Суддя.

[2] Ярмулках.

[3] Захисник, адвокат.

[4] Підтвердить.

[5] Параграфу, закону.

[6] Жінка.

[7] Чесно.

[8] Касаційну скаргу.